

Trädgårdsstadens uppkomst och utveckling

Trädgårdsstaden är en stadsplaneringsmodell vilken syftar till att förena stadens och landsbygdens förtjänster. Begreppet trädgårdsstad myntades av Ebenezer Howard i England under sent 1800-tal. Howards bärande idéer sammanfattades i pamfletten ”To-morrow, A Peaceful Path Towards Reform” (1898), senare utgiven under titeln ”Garden Cities of Tomorrow” (1902). Idéerna i pamfletten sökte lösningar på dåtidens samhällsproblem till följd av den tilltagande urbaniseringen med trångboddhet, ohälsosamma stads- och boendemiljöer samt ökande klassklyftor i samhället som följd. Trädgårdsstäderna skulle erbjuda arbete, bostäder, kultur, nöjen och service i en grönskande miljö och på så vis ge närhet till natur, frisk luft och rekreation.

Grundtanken med trädgårdsstäder var att förena stadens möjligheter med fördelarna av att bo på landet. Genom att slå samman staden och landet skulle de respektives olägenheter kunna elimineras och kvar förenas deras förtjänster i ett nytt samhälle. Trädgårdsstaden skulle möjliggöra både ekonomisk och social balans. Visionen var att skapa självständiga och självförsörjande städer, fria från klassmässig segregation och privat markspekulation. Idéerna som presenterades under begreppet trädgårdsstad var därmed banbrytande för sin tid när det kom till stadsplanering och samhällsutveckling.

Att trädgårdsstadens idéer uppkom i Storbritannien ska förstås mot bakgrund av att landet hade en ledande position under den industriella revolutionen och med det följde betydande förändringar för människor och samhället, såväl ekonomiskt som socialt. Samhället var vid den här tiden präglad av stora klasskillnader. En förmögen överklass med stora jordegendomar, en framväxande medelklass vilken erhölet alltmer inflytande i samhället, och arbetarklassen – vilken bestod av majoriteten av samhällsskiktet och som levde under bedrövliga förhållanden; trångboddhet, usla arbetsförhållanden och hälsoproblem. Mot bakgrund av detta fanns en stark drivkraft för samhällsreformer. Arbetarrörelsen och andra grupperingar i samtiden kämpade för jämlikhet, förbättrade arbetsvillkor och demokratiska rättigheter.

Inspirationen till de tidiga trädgårdsstäderna

Innan begreppet trädgårdsstad myntades fanns ett par brittiska mönstersamhällen vilka är föregångare till trädgårdsstaden och som verkade som inspiration för Howard. Under det sena 1800-talet hade filantroper en stor roll i att förbättra levnadsvillkoren för människor genom välgörenhetsprojekt, forskning och stödjandet av samhällsreformer. Två sådana exempel på filantropers påverkan är mönstersamhällena Port Sunlight och Bourneville, grundade av industriföretag 1888 respektive 1895. De båda samhällena planerades noggrant med målet att skapa en hälsosam och trivsamt miljö för fabriksarbetarna.

Gällande utformningen av stadsplaner i Europa under det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet kom den österrikiske stadsplaneraren Camillo Sitte att få stor inverkan både internationellt såväl som på de svenska trädgårdsstäderna. Sitte riktade kritik mot 1800-talets storskaliga ingenjörsmässiga rutnätsplaner och betonade i stället vikten av estetiska och konstnärliga principer i stadsbyggnaden där stadsplaneringens utgångspunkt skulle vara från

den upplevande människans perspektiv. Inspirationen hämtades i medeltida städer, vilka ansågs uppbära en pittoresk karaktär med sina organiskt utlagda gatumönster. Den samtida Arts and Crafts rörelsen, grundad av William Morris, hade även den en stor påverkan. Rörelsen var en motreaktion mot industrialismens fabriksframställda massproduktion av föremål och förordade istället vikten av hantverk och kvalitet i tillverkningen.

De första trädgårdsstäderna efter Howards ideal

Howards utformning av stadsplaner var schematisk. Han föreslog en cirkelformad stad med en central park omgiven av offentliga byggnader. Runt parken låg bostadskvarter med radhus och egna trädgårdar som bidrog både till självförsörjning och till en estetiskt tilltalande stadsbild. I ytterkanterna av trädgårdsstaden placerades industriområden, medan parker och grönområden syftade till att tillgodose invånarna med rekreation. Tätheten i trädgårdsstaden skulle vara måttlig, i dagens mått översatt till ett nettoexploateringsstal på cirka 0,25–0,30.

Den första trädgårdsstaden uppfördes i början av 1900-talet i Letchworth i Hertfordshire, Storbritannien. Köpet gjordes via Howards nystartade bolag men för områdets stadsplan anordnades det en tävling. Den vinnande stadsplanen ritades av Raymond Unwin och Barry Parker vid arkitektfirman Parker&Unwin. Det var Unwin som för första gången fick översätta Howards vision till fysisk verklighet. Unwin kom sedermera att bli Howards efterträdare som ledande gestalt för den engelska trädgårdsstadsrörelsen.

Letchworth var den första förverkligade planen av trädgårdsstadens idéer och den fick en enorm betydelse för stads- och samhällsutvecklingen i såväl Europa som Amerika. Dess bärande grundidé om att markägoinnehavet skulle tillhöra det allmänna, tomterna hyras ut med tomrättsförfarande och husen ägas privat var en av dåtidens stora sociala reformer. Efter Letchworth följde Hampstead Garden Suburb – vilken kan anses vara höjdpunkten bland de första engelska trädgårdsstäderna.

Internationell spridning

Trädgårdsstadens idéer spreds snabbt i början av 1900-talet efter att Ebenezer Howards pamflett blev känd. Trädgårdsstäder kom att anläggas i alla världsdelar, inte bara i Europa utan även USA, Australien och Japan. Innehållet i trädgårdsstaden kom att tolkas på olika sätt, en del ursprungliga idéer försvann medan nya tillkom.

Trädgårdsstadens utveckling i Sverige

Sverige stod under det sena 1800-talet, liksom övriga Europa, under starkt förändringstryck till följd av industrialiseringen. Nya industrier och jordbrukets mekanisering ledde till stora folkomflyttningar från landsbygd till städer, vilket skapade akut bostadsbrist och omfattande sociala problem. I Stockholm växte för första gången oreglerad bebyggelse fram utanför stadsgränserna, med usla arbets- och bostadsförhållanden som orsakade både ohälsa och sociala svårigheter.

Samtidigt pågick en bred samhällsförändring som påverkade stadsbyggandet och banade väg för trädgårdsstadens framväxt. Liberala och socialdemokratiska politiker tog plats i fullmäktige och drev på sociala reformer, medan folkrörelserna fick stort inflytande. Många enskilda individer engagerade sig i den sociala frågan – filantroper byggde bostäder, skapade

stiftelser och finansierade projekt – samtidigt som städerna började bedriva en aktiv markpolitik genom markuppköp.

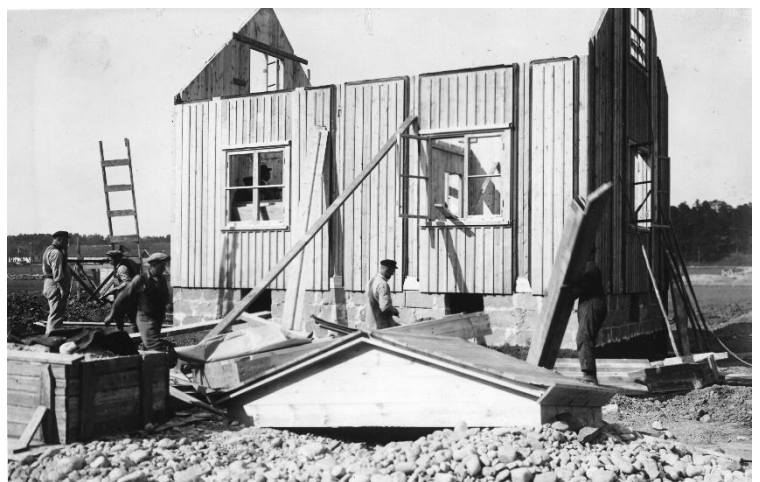
En viktig milstolpe var 1907 års stadsplanelag som, till skillnad från 1874 års byggnadsstadga, möjliggjorde lägre och glesare bebyggelse och gav städerna större kontroll över markanvändning, hustyper och våningshöjder. Den tekniska utvecklingen med spårvagn och buss gjorde det också möjligt för städerna att växa utanför kärnorna.

I samband med rådande samhällsförändringar spreds visionen om trädgårdsstaden till Sverige. Idéer spriddes via böcker, tidskrifter, studieresor och konferenser. Tidskriften Social Tidskrift innehöll till exempel en artikel i februari 1903 av skribenten Gustaf Sjösteen med titeln ”The Garden City Association – en fullständig lösning av bostadsfrågan”. 1910 anordnades även flertalet konferenser om stadsplanering vilket medförde att det internationella utbytet av idéer då blev särskilt intensivt.

Carl Lindhagen, Herman Ygberg och Per Olof Hallman var centrala aktörer. Lindhagen motsatte sig privat jordspekulation och såg till att stadens markinköp användes för att lösa bostadsfrågan för arbetare och tjänstemän. När Lantegendomskommittén inrättades 1907, med Lindhagen som ordförande, beslutades att byggtomter skulle upplåtas med tomträtt istället för att säljas. Samtidigt skapades Stockholms tomträttskassa, ett kreditinstitut som förmedlade lån mot inteckning i tomträtter – ett avgörande steg för att förverkliga de nya stadsbyggnadsidéerna.

Trädgårdsstaden och egnahemsrörelsens beröringspunkter

Trädgårdsstaden och egnahemsrörelsen uppkom i samma tid och har flertalet beröringspunkter. De båda rörelserna delar likartade ideal och mål; att förbättra levnadsförhållandena, att främja hälsosamma och självförsörjande samhällen. Egnahemsrörelsen var del av att möjliggöra för arbetar- och medelklassen att äga ett eget fristående hus med tillhörande trädgård medan trädgårdsstaden som koncept bidrog med sammanhanget och strukturen; bättre levnadsstandard via grönskande gemensamma miljöer, tillgång till natur, trivsamma och inbjudande gaturum, torg och parker, närliggande service och intilliggande arbetsplatser för att minimera pendling. I de äldre trädgårdsstäderna kan denna struktur med blandningen från de båda rörelserna återfinnas; områden innehåller såväl egnahem, som flerbostadshus och radhus – allt inordnat i trädgårdsstadens stadsbyggnadsstruktur.



Figur 1. Enfamiljshus, Enskede Under byggnad (Arkitektur- och designcentrum, 1962). Public Domain Mark (PDM).

1900- och 1910-talets trädgårdsstäder

I den svenska kontexten har flera arkitekter och stadsplanerare bidragit till att utforma och anpassa trädgårdsstaden till svenska förhållanden. Arkitekterna Per Olof Hallman och Albert Lilienberg ritade några av Sveriges första och mest kända trädgårdsstäder; Gamla Enskede i Stockholm, Landala egnahem och Änggården i Göteborg. Den sociala grundtanken om bättre bostäder för den i staden trångboddas arbetarklassen var likt England den överordnade målsättningen med anläggandet av trädgårdsstaden även i Sverige. Denna målsättning kom dock varken att realiseras fullt ut i vare sig Gamla Enskede eller Landala. De som beviljades lån till boende i Gamla Enskede skulle ha ett bra arbete, god hälsa och bra förutsättningar till att betala igen lånen och detta ledde till att de som var i störst nöd inte fick tillgång till lån. Landala byggdes också för arbetarklassen men kom redan från start att bebos av medelklassen.

Gamla Enskede - ett tidigt exempel på svensk trädgårdsstad

Gamla Enskede var Stockholms första trädgårdsstad och det första området i landet där marken uppläts som tomträtter. Syftet med att använda tomträtter är det tydligaste uttrycket för de ideologiska grundtankarna i trädgårdsstadsrörelsen. Marken där Enskede skulle förläggas hade Stockholms stad köpt in 1904. Tomträttsförfarandets grundval var att det skulle sätta stopp för privat äganderätt av marken och därmed den ofta följande värdestegringen. Staden ägde jorden och tomträttsinnehavaren ägde huset. Marken uppläts på bestämda perioder till tomträttsinnehavaren och till en låg avgift. 1908 instiftades tomrättskassan vilken hade som syfte att ge ut lån för byggnader på tomträtter. Tomträtten och bostadslånen möjliggjorde för vanligt folk att kunna bosätta sig i området.

Stadsplanen för Gamla Enskede ritades av Per Olof Hallman och han hämtade mycket av sin inspiration från stadsplaneraren Camillo Sitte. Utformningen av stadsplanen och utförandet i verkligheten kom dock att skilja sig åt. De sammanhängande radhusen vilka skulle omsluta kvarteren likt en medeltida mur realiserades i mycket liten omfattning. Radhusen som bostadsform uppskattades inte och blev därmed svåra att hyra ut. I radhusens tilltänkta ställe kom istället de mer populära friliggande husen och parhusen att byggas. Villorna och parhusen förlades längre in på tomten än de tilltänkta radhusen, vilka skulle förläggas i gatulivet.



Figur 2. Flygfoto över Enskede (Ahrenbergsflyg, 1936). CC BY-SA 4.0.



Figur 3. Gamla Enskede, Margaretavägen (Stockholms läns hembygdsföreningar, u.å.). CC BY-SA 4.0.

Detta påverkade även de tilltänkte grönområdena med sammankopplade smitvägar inom områdena med radhus – mycket lite av den tilltänka grönstrukturens med dess kommunikationsvägar blev därmed verklighet. Detta fick följden att området som helhet fick en annan mer öppen och mindre stadsmässig karaktär än den ursprungliga intentionen för området. Det blev helt enkelt inte riktigt som tänkt, Gamla Enskede hade haft mer likheter med Hampstead Garden Suburb eller Hellerau i Tyskland om genomförandet hade fått ske konsekvent. Istället fick trädgårdsstaden ett uttryck som tydligt speglar den första tiden; en större blandning av arkitektoniska uttryck, mindre sammanhållen miljö och ett större fokus på småhus än radhus.

1920-talets trädgårdsstäder

Trädgårdsstadens verkliga storhetstid kom att bli under 1920-talet. Då byggdes Änggården i Göteborg, Enskededalen i Stockholm, Bergslagsbyn i Domnarvarvet, Röda stan i Norrköping och det lilla kvarteret Drivbänken i Bromma för att omnämna några. Det var också då som trädgårdsstäderna kom att få en annan karaktär. Tidigare hade tyska och engelska pittoreska medeltida småstäder stått förebild för stadsplanen medan inspirationen nu kom att hämtas från den traditionella svenska småstaden.

Att småstadens bebyggelse kom att stå som inspiration vid den här tiden hade mycket med ändrade stadsplane- och byggnadsordningsfrågor som möjliggjorde en ny typ av planläggning: husfasader i gatulinjen. Tidigare byggnadsbestämmelser hade fodrat att det skulle vara sex meter mot gatan.

1930-talets trädgårdsstäder

Under 1930-talet byggs det flertalet trädgårdsstäder utanför stadskärnorna. Den tidiga funktionalismen kom att påverka utformandet av trädgårdsstäderna främst genom ett nytt mer avskalat formspråk på bebyggelsen och en annan behandling av den egna trädgården och de gemensamma gröna ytorna – en förskjutning mot öppnare gränsövergångar från det privata till det



Figur 2. Björkvägen, Enskede ext. (Sundahl, 1961). Public Domain Mark (PDM).



Figur 3. Parhusområde, Swedenborgsgatan, Uppsala. (Arvidsson, u.å.). CC BY-NC-ND 4.0.



Figur 4. Lindengatans något osvenska husrader uttrycker på samma gång 1920-talets radhusideal. Stråkets hus är ett resultat av stadsarkitekten Gustaf Lindens stora vision att göra Linköping till en trädgårdsstad (Gustavsson, 1950–1959). CC BY-NC 4.0

offentliga. Södra Ängby i Stockholm brukar omnämnas som den sista svenska trädgårdsstaden.

Stadsplanen för Södra Ängby ritades av Albert Lilienberg och Thure Bergentz i ett nära samarbete med fastighetsdirektören Axel Dahlberg. Södra Ängby representerar en ny typ av trädgårdsstad och det finns flertalet komponenter som skiljer sig åt från de tidiga



Figur 5. Funkisvillor längs Zornvägen i Södra Ängby; Bromma (Stigholt, 1998). CC BY- 4.0.

trädgårdsstäderna. Området planerades inte för arbetaklassen inne i den trånga stenstaden utan för en relativt välbärgad medelklass. Marken uppläts precis som tidigare med tomträtt men själva husen uppfördes av professionella byggmästare. Även om stadsplanen föreslog dubbelhus byggdes enbart villor. Den tydligaste skillnaden i 1930-talets trädgårdsstad är sättet att se på trädgården och landskapet. Inom funktionalismen fick grönskan och parker en än mer förstärkt roll i stadsbyggandet och grundtanken var att planera stad i park.

Paradigmskifte genom funktionalismen

Funktionalismen gjorde sitt intåg i Sverige under 1920–1930-talet och markerar en betydande förändring inom arkitektur och stadsplanering.

Synen på vad en stad är och hur den ska utvecklas förändras och i och med detta ändras byggnadslagstiftningen under 1930-talet. Den nya byggnadsstadgan från 1931 krävde solbelysta fasader och större avstånd mellan hus, vilket ledde till fritt liggande bebyggelse. Samtidigt introducerades funktionsuppdelning och parkbälten, inspirerade av Bauhaus och Le Corbusier. Trädgårdsstaden som stadsbyggnadsideal faller därmed i glömska.

Under 1940- och 1950-talen förändrades regelverken på nytt med ny och sedermera justerad byggnadsstadga samt med den nya bostadssociala utredningen. Husen fick inte längre förlägga entréer eller utfarter ut mot gatan. Gatan som offentligt rum i staden får därmed en minskad betydelse. Den bostadssociala utredningen föreslog att allt från tiden innan 1933 skulle rivas. 1960-talet innebär ytterligare regelverk som inverkade på utformningen av stadsmiljön. Vägverket och dåvarande Planverket presenterade SCAFT-föreskrifterna, vilka innebar klassificering, separering och differentiering av trafiken efter funktion och trafikslag, i enlighet med ledande modernisters idéer.

Trädgårdsstadens återkomst – 1970-talet och framåt

Under 1970-talet dyker begreppet trädgårdsstad återigen upp och en försiktig utveckling mot nya trädgårdsstäder påbörjas. Under detta årtionde sker flertalet förändringar som ändrar förutsättningarna för att återigen kunna bygga efter trädgårdsstadsidealet. Avståndsregeln från 1931 års byggnadsstadga som gjorde gällande att avståndet mellan husen skulle vara större eller lika med husens höjd avskaffas. Vid samma tidpunkt förändras synen på

modernismen, de nyss genomförda rivningarna av äldre bebyggelsemiljöer kritiserats hårt och en social rörelse växer fram i samhället. Miljörörelsen uppkommer och tillsammans med oljekrisen 1973 börjar också synen på bilismen att förändras. SCAFT-principerna avskaffades dock inte förrän under 1990-tal.

Efter en långsam återintroduktion av trädgårdsstadens principer under 1970-talet så ökar intresset för att bygga trädgårdsstäder under 1990-talet. Tullinge trädgårdsstad (1990), Husie (1991) och Gerrebacka (1991) är alla 1990-tals exempel. Detta ökade intresse syns bland annat genom att det i Stockholms regionplan skrivs in att trädgårdsstaden skulle kunna vara ett alternativt sätt att utveckla staden. Samtidigt utkommer Boverket med skrifter som lyfter fram den svenska småstaden, bland annat "Den måttfulla staden" och "En stad är mer än sina hus". 1990-talet är också en tid då olika regeringar införde åtgärder för att motverka den funktionsuppdelning som under 1960-talet fick mycket stort inflytande. Under 1990-talet ökar också medvetenheten om naturens och miljöns faktiska betydelse för vårt välbefinnande och detta ledde till att trädgårdsstaden och dess miljömässiga karaktär återigen uppmärksammades.

Sentida trädgårdsstäder – uttryck och utmaningar

Trädgårdsstadens idé har tolkats på många sätt sedan sekelskiftet 1900, men Howards vision om självförsörjande satellitstäder har sällan förverkligats. I Sverige blev det snarare trädgårdsförstäder än självständiga samhällen, och i senare projekt används begreppet ofta mer som inspiration eller marknadsföring. En trädgårdsstad är dock mer än låg och tät bebyggelse – den bygger på en konstfullt och grönskande gestaltad helhet med sociala ambitioner om ett gott vardagsliv för alla.

En central utmaning för dagens trädgårdsstäder är bristen på kunskap om vilka värden som skapar dess karaktär, särskilt hur grönska i form av träd, häckar och förgårdsmark ska hanteras vid nyanläggande. Ofta får parkeringsytor och andra praktiska funktioner företräde, vilket försvagar helhetsgestaltningen.

Referenser

- Ahrensbergsflyg (1936). Flygfoto över Enskede [fotografi]. [Enskede -Stockholms läns museum / DigitaltMuseum](#) [Hämtad: 2025-12-10]. CC BY-SA 4.0, (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).
- Andersson, M. (2024). *Stadsplanering och demokrati*.
- Andersson, M. (2024). *Hallmans och lantegendomskommitténs definitioner av begreppet trädgårdsstad*.
- Andersson, M. (2009). *Politik och stadsbyggande: modernismen och byggnadslagstiftningen*. Statsvetenskapliga institutionen.
- Andersson, M. (2024). Hallman in Stockholm: the garden-city movement in artistic town planning for working-class families. *Planning Perspectives*, 1–31. <https://doi.org/10.1080/02665433.2024.2403554>
- Andersson, T et. al. (2015). *Södra Ängby, modernism, arkitektur, landskap*. Svensk byggtjänst.
- Andréasson, A. (2007). *Trädgårdshistoria för inventerare*. Centrum för Biologisk Mångfald.
- Arkitektur- och designcentrum (1962). Enfamiljshus, Enskede Under byggnad [fotografi]. [Enfamiljshus, Enskede Under byggnad -ArkDes / DigitaltMuseum](#) [Hämtad: 2025-12-10]. Public Domain Mark (PDM).
- Arvidsson, Tommy (u.å.). [fotografi]. [Parhusområde, Swedenborgsgatan, Uppsala -Stiftelsen Upplandsmuseet / DigitaltMuseum](#) [Hämtad: 2025-12-11]. CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).
- Blanco Pastor, A et al. “Learning from Letchworth and Welwyn Garden City: Garden cities’ policies for the development of existing settlements in the contemporary world.” *Land Use Policy* (2023).
- Blennow, A; Svedberg, O. (1991). *Vardagens paradis*. Lund: Signum.
- Brådenmark, C., & Wählin, E. (2024). *Stadsbyggnad trädgårdsstad* (10373348). WSP.
- Caldenby, C. (1991). *Trädgårdsstäder i praktiken*. White Coordinator.
- Ebenezer, H, (1902). *Garden Cities of Tomorrow*. Outlook Verlag.
- Gustavsson, Arne, Östgöta-Bild (1950–1959). [fotografi]. [Lindens Lindengata -Östergötlands museum / DigitaltMuseum](#) [Hämtad: 2025-12-11]. CC BY-NC 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)
- Landsbyggds- och infrastrukturdepartementet. (2024). *Uppdrag att verka för ökat småhusbyggande genom en ny egnahemsrörelse*. Delredovisning av LI2024:C. Regeringskansliet.
- Lundevall, P. (2006). *Stockholm - den planerade staden*. Carlsson.
- Nordberg, C. (2021). *Trädgårdsstaden: Ett begrepp i förändring?* Uppsala universitet.
- Rådberg, J. (1994). *Den svenska trädgårdsstaden*. Byggförlaget.
- Stadsbyggnadskontoret, (2021). Varsam utveckling av småhus- och villaområden. Stockholms stad. [Varsam utveckling av småhus- och villaområden. Strategi med vägledningar](#). [Hämtad: 2025-11-20].
- Stigholt, Johan (1998). [fotografi]. [Södra Ängby -Stockholms läns museum / DigitaltMuseum](#) [Hämtad: 2025-12-11]. CC BY 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Stockholms län hembygdsföreningar (u.å.). Gamla Enskede, Margaretavägen [fotografi]. [Gamla Enskede, Margaretavägen -Stockholms läns hembygdsföreningar / DigitaltMuseum](#) [Hämtad: 2025-12-10]. CC BY-SA 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Sundahl, Sune (1961). Björkvägen, Enskede ext. [fotografi]. [BJÖRKVÄGEN, ENSKEDE EXT. - ArkDes / DigitaltMuseum](#) [Hämtad: 2025-12-11]. Public Domain Mark (PDM).

Unwin, R. (1909). *Townplanning in practice*. Legare Street Press.